

KOSTA BOVAN

MLADI, MEDIJI I DEMOKRACIJA

-projektni izvještaj

Kingdom of the Netherlands

Centar
za
demokraciju
i pravo
Miko Tripalo

UVOD¹

Demokracije diljem svijeta već se gotovo dva desetljeća suočavaju s nizom izazova i poteškoća: od jačanja autoritarnih tendencija i populističkih demagoga, teškog suočavanja s ekonomskim izazovima pa sve do terorizma i ratova. Primjerice, već 19 godina zaredom zabilježen je pad u kvaliteti demokratske vladavine u mnogim državama, od Europe do Azije². I unutar Europske unije, ponajviše na primjerima Mađarske i Poljske, vidljiv je pomak prema iliberalnom tipu režima. Stabilan pad zadovoljstva sa stanjem demokracije globalno je raširen nalaz, štoviše dolazi i do rasta udjela građana koji smatraju da demokracija, nasuprot autoritarnim režimima, nije nužno bolji oblik vladavine. To je posebno problematično jer, neovisno o kojemu modelu govorimo³, u demokraciji građani predstavljaju izrazito važne aktere te se očekuje da su zainteresirani za politiku, informirani o njoj i da u njoj participiraju.

U posljednjih desetak godina informiranost građana je posebno ugrožena, ponajviše zbog slabljenja i privatizacije javnih medija, jačanja online sadržaja i kanala te novih tehnologija, sve većeg oslanjanja građana na društvene mreže kao izvore informiranja i sve veće prisutnosti lažnih vijesti (fake news) i dezinformacija⁴. Sve države u Europskoj uniji, bez obzira na njihovo iskustvo s demokracijom i dužinu članstva, suočene su sa značajnim padom povjerenja u tradicionalne medije te porastom postotka ljudi koji aktivno izbjegavaju vijesti; trend koji je još izraženiji kod mladih ljudi. Upravo zbog toga važno je proučavati kako se mladi nose s navedenim izazovima. Tako se može steći vrlo dobar uvid u presjek društva, ali i naznake budućnosti, s obzirom da će dio današnjih mladih, ako već nisu, u budućnosti biti nositelji moći, relevantni društveni akteri i eventualni nositelji promjena.

Upravo zbog svega navedenog, stručnjaci Centra Miko Tripalo, pod vodstvom Koste Bovana, profesora na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, i uz potporu Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske u Republici Hrvatskoj osmislili su projekt **Mladi, mediji i demokracija**. U sklopu projekta analizirani su stavovi mladih prema medijima, načini na koje koriste informacije i medije, kako gledaju na različite izvore informacija i lažne vijesti te kako razmišljaju o političkoj participaciji i polarizaciji. Ideja projekta bila je pridonijeti višoj razini svijesti o tome što mlade potiče na konzumaciju medija, kako izgraditi povjerenje između njih i medija te kako prepoznati lažne vijesti. Rezultati projekta, u obliku ovog izvještaja, nalaza istraživanja i preporuka, nude svim zainteresiranim dionicima, a pogotovo medijima i novinarima, organizacijama civilnog društva i kreatorima javnih politika ideje o tome kako bolje surađivati s mladima, s njima se povezati te kako poticati njihovo građansko sudjelovanje putem medija.

¹ Zahvaljujemo se suradnicima diljem Hrvatske koji su nam pomogli u regrutaciji sudionika. Najviše se zahvaljujemo sudionicima ovog istraživanja što su izdvojili vrijeme i pristali sudjelovati u razgovorima.

² https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-05/NIT_2023_Digital.pdf

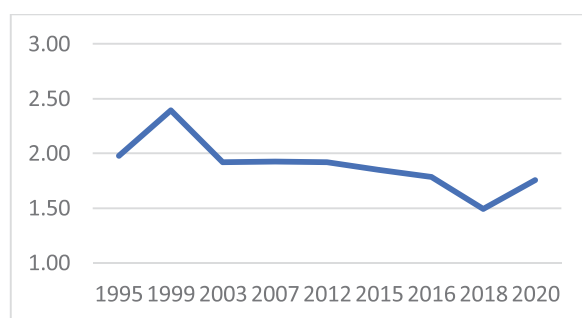
³ David Held, *Models of Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2006.).

⁴ Marijana Grbeša Zenzerović i Iva Nenadić, „Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje“ (Zagreb: Agencija za elektroničke medije, 2022.), https://www.aem.hr/wp-content/uploads/2022/09/Studija_dezinformacije_2-izdanje.pdf.

MLADI, MEDIJI I DEMOKRACIJA U HRVATSKOJ - ŠTO ZNAMO?

S obzirom na važnu ulogu mladih u demokraciji i s obzirom na izazove s kojima se suočavaju, što nam o njima mogu reći postojeća znanstvena istraživanja? Niz nalaza studija s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu pokazuje kako mladi imaju slab društveni status, kako su prošli (prolaze) proces retradicionalizacije, kako su fokusirani u većoj mjeri na pragmatične životne, a tek u manjoj mjeri na šire društvene probleme, kako imaju niske razine političke participacije i znanja itd⁵. Uz IDIZ, Fakultet političkih znanosti proveo je u posljednjih 30 godina desetak istraživanja javnoga mnijenja. Prikazuje-mo rezultate tih istraživanja, koristeći samo poduzorak mladih (18–29 godina), kako bismo dobili dodatan uvid u temporalne trendove njihovih političkih stavova i mišljenja.

Kao prvo, na Grafu 1 vidljivo je kretanje izražene zainteresiranosti za izbore i politiku.

Graf 1. Razina zainteresiranosti za izbore i politiku

Razina se kreće od umjerene do nikakve zainteresiranosti, s trendom pada u posljednjih 25 godina. Podaci o općoj nezainteresiranosti mladih za izbore i politiku u skladu su i s nedavnim istraživanjem, u kojemu 62 % mladih ističe kako uopće nisu ili su vrlo malo zainteresirani za politiku, te kako više od 70 % mladih nikako ne sudjeluje u neformalnim oblicima djelovanja⁶. Zbog lošeg ekonomskog stanja i prosperiteta, fokus mladih usmjeren je na ekonomska pitanja i sigurnost, a manje na društvene i političke probleme. Nadalje, na Grafu 2 vidljiv je udio točnih odgovora na pitanja o političkom znanju⁷. Riječ je o konzistentnom padu političkog znanja mladih, tolikom da su ukupni rezultati 2020. godine ispod razine pogađanja slučajnim odabirom⁸! Izrazito niske razine političkog znanja mladih također su stabilno kroz vrijeme niže od građana ostalih generacija (srednje dobi i starijih), a istraživanja pokazuju ako unutar mladih postoje velike razlike, ponajviše između onih sa završenom gimnazijom i onih koji su završili srednju strukovnu školu⁹.

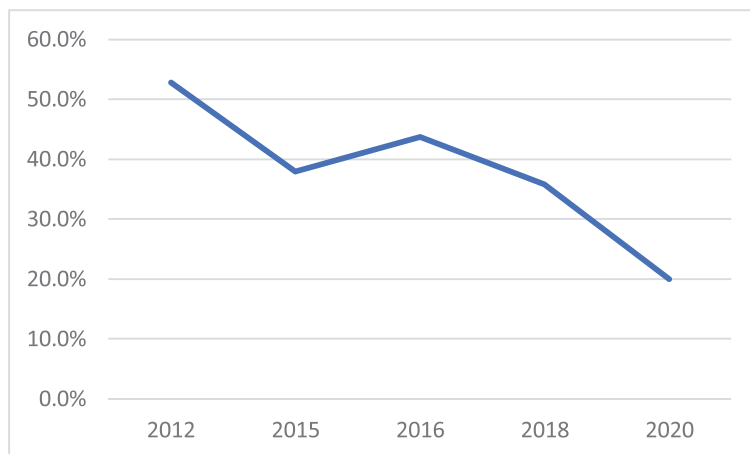
⁵ Anja Gvozdanović i dr., „Youth study Croatia 2018/2019“ (Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2019.), https://croatia.fes.de/fileadmin/user_upload/FES_JS_KROATIEN_EN_WEB.pdf; Vlasta Ilišin i dr., „Vrijednosti mladih u Hrvatskoj“. Politička misao, izd. 03 (2011.): 82–122; Vlasta Ilišin i Vedrana Spajić-Vrkaš (ur.), Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća (Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2017.), <https://www.bib.irb.hr/925535>; Marko Kovačić i Martina Horvat, Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih (Zagreb: Institut za društvena istraživanja : GONG, 2016.); Marko Kovačić i Ivana Vrbat, „Znam da ništa ne znam ‘: politička kompetencija i politička participacija među mladima u Zagrebu“. *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti* 7, izd. 1 (2014.): 56–76.

⁶ Anja Gvozdanović i dr., „Youth study Croatia 2018/2019“.

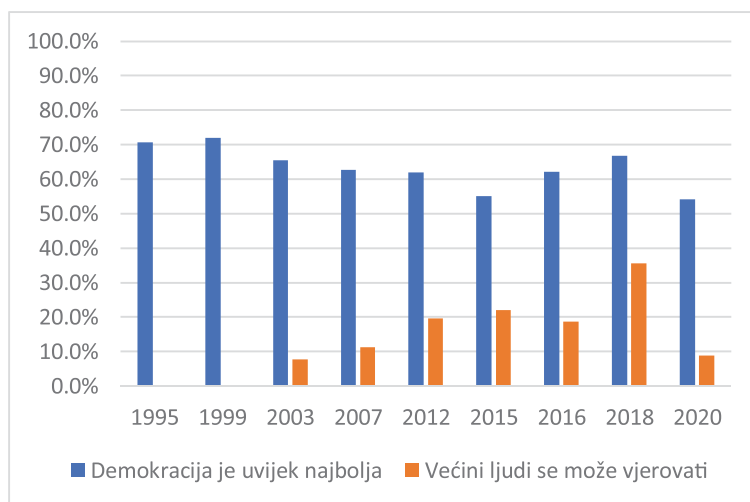
⁷ Detaljnije u Šalaj i Bovan (u tisku).

⁸ Na pitanjima su bila ponuđena najviše četiri odgovora (nekad samo dva), od kojih je samo jedan točan, što znači da bi trebali imati barem 25% točnih odgovora.

⁹ Nikola Baketa, Kosta Bovan i Jelena Matić Bojić, Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj: istraživački izvještaj za 2021. godinu (Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2021.), https://www.idi.hr/wp-content/uploads/2021/07/Prirucnik_pp_2021.pdf.

Graf 2. Razina političkog znanja (udio točnih odgovora)

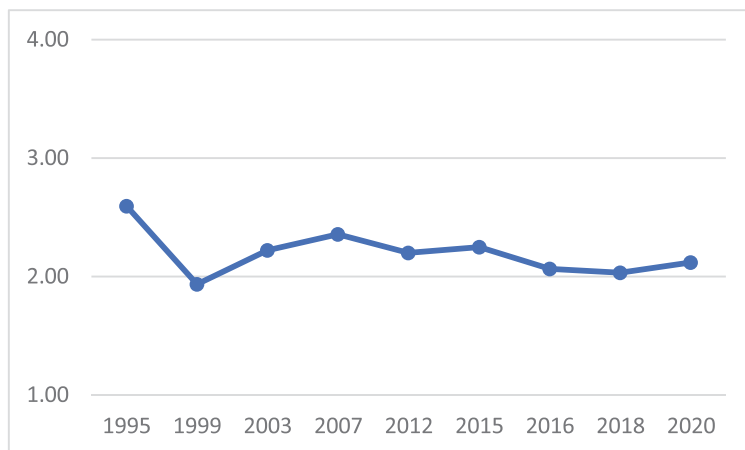

Graf 3. Normativna podrška demokraciji i generalizirano socijalno povjerenje

Na Grafu 3 prikazana su dva podatka. Kao prvo, prikazana je razina generaliziranoga socijalnog povjerenja, odnosno udjela mladih koji smatraju da se većini ljudi može vjerovati. Iako je od 2003. godine zabilježen rast, nakon 2018. ponovno dolazi do pada udjela mladih koji iskazuju socijalno povjerenje. Veći problem pak je što se ti udjeli tek u jednoj godini kreću iznad 30 %, dok je u ostalim točkama mjerenja taj broj ispod 25 %, pa čak i 10 %¹⁰. Kao drugo, prikazan je udio mladih od 1995. do 2020. godine koji demokraciju smatraju uvijek boljom od snažnih vođa. Vidimo kako je taj udio, uz manja variranja, stabilan i na razini od 50 % do 70 %, što znači da natpolovična većina mladih u Hrvatskoj u periodu od 25 godina iskazuje normativnu potporu demokraciji, odnosno podržavaju demokraciju kao ideju¹¹. Međutim, kada pogledamo njihovo zadovoljstvo funkcioniranjem demokracije u Hrvatskoj (Graf 4), slika je drugačija. U navedenom periodu, uz poneko variranje, vidimo da su mladi nezadovoljni kako demokracija funkcionira u praksi.

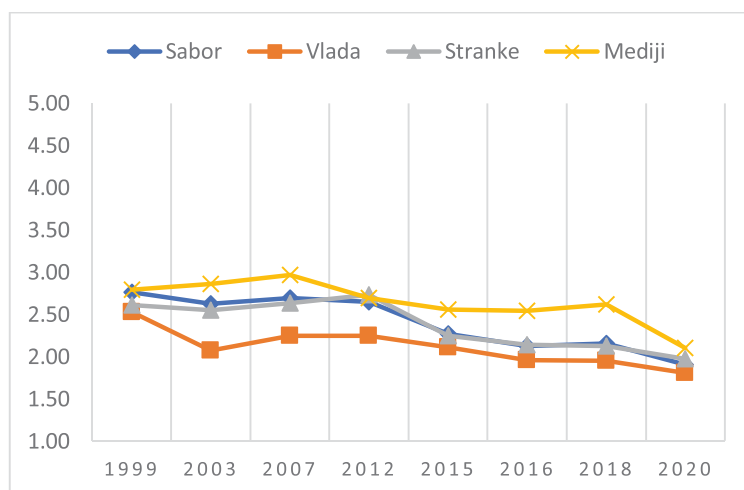
¹⁰ Detaljnije u Berto Šalaj, „Socijalno povjerenje: Hrvatska 1995-2003.“. Anali Hrvatskog politološkog društva 2, izd. 1 (2005.): 35–56. Vidjeti i Bovan (u tisku).

¹¹ Goran Čular i Berto Šalaj, „Kritički građani ili nezadovoljni autokrati?: Potpora demokraciji u Hrvatskoj 1999-2018.“. Anali Hrvatskog politološkog društva 16, izd. 1 (30. prosinac 2019.): 7–26, <https://doi.org/10.20901/an.16.01>.

Graf 4. Zadovoljstvo funkcioniranjem demokracije

Dodatno je problematično i izrazito nisko povjerenje mladih u političke aktere i institucije, konkretno, ne vjeruju ni Saboru, ni političkim strankama, a najmanje Vladi¹².

Graf 4. Institucionalno povjerenje

Iako medijima nešto više vjeruju, to povjerenje je i dalje tek umjereno. Poseban problem su podaci koji govore o medijskim navikama mladih; najviše se informiraju putem društvenih mreža, kojima ujedno i najmanje vjeruju¹³.

¹² Kosta Bovan i Nikola Baketa, „Stabilnost i/ili promjene? Povjerenje u institucije u Hrvatskoj od 1999.do 2020.“. Revija za sociologiju 52, izd. 1 (06. svibanj 2022.): 31–60, <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.0315>.

¹³ Marijana Grbeša Zenzerović i Iva Nenadić, „Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje“.

Uzimajući u obzir sve ove rezultate, pred nama se nalazi zabrinjavajuća slika demokratske političke kulture, znanja i participacije mladih. Kako bismo ju mogli popraviti, moramo odgovoriti na pitanje zašto je tome tako? Koji su ključni uzroci doveli do takvoga stanja te što možemo učiniti kako bismo ga poboljšali? Niz je mogućih odgovora, od strukturalnih i kontekstualnih, poput procesa tranzicije i konsolidacije demokracije, preko ekonomskih kriza s kojima se mladi suočavaju, slabih javnih institucija, korumpiranih i neodgovornih političkih elita itd. **Međutim, ono što se rjeđe proučava, a što je blisko povezano s percepcijom i stavom mladih prema demokraciji, politici i medijima jest njihovo razumijevanje tih pojmova. Primjerice, mogući razlog nezadovoljstva sa stanjem demokracije u Hrvatskoj možda je u specifičnom razumijevanju tog pojma kod mladih i onome s čime demokraciju povezuju.** To nije samo metodološki kuriozitet koji nam može pomoći u boljem razumijevanju anketnih rezultata, već relevantno istraživačko pitanje koje nam može osvijetliti odnos između poimanja društveno-političkih pojmova, percepcije i stavova prema njima te političkog ponašanja mladih.

DIZAJN I METODOLOGIJA

Cilj ovoga projekta bio je ispitati kako mladi u Hrvatskoj razumijevaju i razmišljaju o nizu društveno-političkih pojmova, poput demokracije, medija, informiranja, novinarstva, lažnih vijesti, mladih u Hrvatskoj, polarizacije i društvenog optimizma. Kako bismo ostvarili taj cilj, proveli smo 24 polustrukturirana intervjua s 24 mladih osoba (od 18 do 29 godina) iz Zagreba, Splita, Rijeke, Vodnjana, Pule, Osijeka i Varaždina¹⁴. Intervjui su provedeni tijekom veljače i ožujka 2023. godine, nakon čega su transkribirani i analizirani u programu NVIVO. Cilj analize bio je induktivno kodirati postojeći sadržaj, što znači da smo tražili vrste razumijevanja i argumentacije naših sudionika po temama unutar intervjua. U rezultatima i diskusiji vodili smo se dvjema maksimama. S jedne strane nismo prezentirali prevelik broj citata kako ne bismo pretrpali tekst, a s druge zadržali smo izvorne i neizmijenjene riječi sudionika istraživanja.

¹⁴Za istraživanje je dobiveno pozitivno mišljenje Etičkog povjerenstva Fakulteta političkih znanosti 6. veljače 2023. godine (KLASA:114-02/23-04/01; URBROJ:251-73/02-23-2)

REZULTATI I DISKUSIJA

Demokracija

Prva tema koju smo obradili sa sudionicima odnosila se na demokraciju. Zanimalo nas je kako oni razumiju koncept demokracije, odnosno što im ona znači. Kao što je vidljivo iz citata u nastavku, prevladava proceduralno razumijevanje demokracije, odnosno naši sudionici su demokraciju najviše vezali uz proces izbora. Možemo reći da demokraciju shvaćaju kao oblik vladavine naroda kroz periodično biranje predstavnika, što odgovara teorijskom modelu minimalističke demokracije¹⁵. Odnos predstavnika i predstavljenih reduciran je isključivo na izbornu proceduru. Iako toj proceduri pridaju veliko značenje, građane ipak percipiraju kao podčinjene vladajućima, što je dodatno došlo do izražaja u percepciji demokracije u Hrvatskoj.

- Vladavina naroda, izbori svako četiri godine, parlamentarni izbori, vlada, ministri.
- Možda u nekom, kao, konceptu da više osoba odlučuje nešto. Mislim to je onaj primarni koncept koji su nama objasnili, ne znam je li to bilo na povijesti, ali uglavnom da više osoba odlučuje o nečemu. Tako bi ja objasnila zato jer ja ne pratim općenito baš puno te stvari i nije da baš razumijem puno. Pokušavala sam shvatiti, ali, kako mi je tata objasnio, nisam baš razumjela, al' to je neki koncept koji je meni ostao, tako objašnjavam, da više osoba odlučuje za nešto. To su neke zajedničke odluke u vezi stvari.
- Ako ćemo vezano za politiku, pa demokracija, ja bi rekla, je da svatko ima pravo na svoj glas, da svatko bira svog nekog predstavnika, svog nekog vladara u kojeg ima najviše povjerenja, ajmo reć.
- Izbori za predsjednika, premijera, vladu, ne znam... Općenito kao, pravo glasa i to da možemo, da je društvo, to jest cjelokupno društvo da ima pravo glasa, da nema neke diskriminacije, kao što je prije bilo kad žene nisu glasale i takve neke stvari. Kao demokracija je imaš pravo glasa, imaš pravo da radiš što ti želiš.

Iako prevladava procesni aspekt demokracije, naši sudionici ističu i niz ostalih aspekata. Primjerice jednakost prava, ali još više i jednakost glasova (Ne može moj glas vriditi ako tvoj ne vridi). Uz to, slobodu su istaknuli kao važno ostvarenje, ali i preduvjet demokracije.

- Demokracija je da slobodno, na primjer, u javnosti kad dođeš, da možeš reći što misliš bez da te tko kritizira.
- Pa ja bih rekla baš to da je demokracija pravo da svatko kaže ono što želi, izjasni se o nečemu, kako on to razumije i da li želi jedno ili drugo i da se njegovo mišljenje poštuje. Nebitno da li ti mislio drugačije, ali kao demokratski poštuješ i s druge strane, kad se odlučuje opet nešto, da većina odlučuje. U tom smislu.

No unatoč tome što se jednakost i sloboda ističu kao važni aspekti demokracije, oni su i dalje isključivo vezani uz izbornu proceduru, odnosno gledaju se kao preduvjeti za ostvarivanje poštenog izbornog procesa, a ne kroz prizmu važnih i poželjnih ishoda demokratskog poretka (poput građanskih sloboda i jednakosti svih građana).

¹⁵David Held, *Models of Democracy*.

Demokracija u Hrvatskoj

U okviru teme demokracije zanimalo nas je kako naši sudionici doživljavaju demokraciju u Hrvatskoj. Nasuprot načelno pozitivnom stavu prema ideji demokracije, demokraciju u Hrvatskoj uniformno smatraju negativnom.

- Sad kad ste rekli da, ali isto tako poučena iskustvom, izgleda na papiru da imamo puno prava i izbore, a na kraju opet zbog raznoraznih afera i svega što se događa, ne donosimo mi u biti te odluke, bar sam ja tako naučena, voljela bih čuti da to nije tako, ali...
- Ja bi rekla da je to neki društveni konstrukt koji nije toliko zaživio, iako se mi navodimo kao demokratska država i slično, mislim da u stvarnosti taj koncept nije zaživio. Pogotovo ne među mladima.
- Smatram da je izrazito manipulativna, ako mogu tako reći. Jednostavno pokušava se manipulirati od strane, pa različitih aktera, ne samo političara već i ljudi iz društvenog i gospodarskog sektora, ako mogu to tako reći.
- Mladi misle da demokracija nije okej? Ne ne, misle da ovdje tu još nije kao prava demokracija, ovdje misle kao da pojedinci u velikim kao skupinama vlade su još uvijek koruptivni, iako se u medijima pokazuje da se međusobno mrze, potajno se svi slažu i dogovaraju, itd.
- Pa ja ne bih rekla da je ona sto postotna. Ja bih možda čak rekla da je u nekim slučajevima prividna... Pa ja baš nisam sto posto sigurna ni u to koliko su naši izbori demokratski, evo iskreno, jer, ne znam, sve mi je to nekako još uvijek kod nas tu pod nekim velom tajne magle i svega, pogotovo sad kako je bilo ono prošle godine, kad su bili oni koliko glasača ima, koliko birača i takve stvari.

Kao što je vidljivo iz citata, demokracija u Hrvatskoj je izopačena, lažna, prepuna manipulacija od strane političara i ostalih nositelja moći. Drugim riječima, udaljena je od pozitivno evaluiranog ideala demokracije, odnosno sudionici smatraju da u Hrvatskoj imamo demokraciju „na papiru“, ali ne i u praksi. Naši sudionici pokazali su tendenciju izjednačavanja demokracije s politikom, ističući kako se izopačenost demokracije vidi i u tome što percipiraju kao rad političara za javnost samo zbog izbora.

- Sad ne znam dal ću malo skrenut s teme, ali evo vezano za demokraciju, ovdje u Hrvatskoj ko da svi kad ih se izabere, ko da gledaju da imaju četiri godine da ukradu i onda poslije njih će doć neko drugi i onda to ne gledaju tako, sad ja ne kažem da je neka diktatura ili aristokracija neki bolji oblik vladavine gdje bi tata ostavio sinu pa bi možda zato što ostavlja sinu neki ustroj, možda bi se više trudio da to sinu ostavi u boljem naslijeđu, dok u demokraciji oni ne znaju hoće iduće godine imat priliku pa onda pokušaju možda ukrast, to je ono šta je bilo da je možda bolje zamišljeno u teoriji nego u praksi s početka ove priče.

Uz to, političke elite percipiraju kao dio klase koja se reproducira i ne radi za dobrobit ostalih građana. Štoviše, ovako negativan pogled na stvarnost demokracije u Hrvatskoj ima za posljedicu pretakanje nezadovoljstva samom idejom demokracije. Primjerice, jedan sudionik je demokraciju vezao uz termine „oligarhija, asocijacija“. Iako je riječ o teorijski suprotnim oblicima političkih poredaka, sudionik ih je vezao jer u Hrvatskoj, ali i načelno, „šta god da se glasalo, uvijek dođe na isto“. Takav stav imala je većina naših sudionika, a u podlozi je osjećaj da po pitanju demokracije u Hrvatskoj ne očekuju nikakve značajne promjene.

Građanstvo

Uz koncept demokracije blisko se veže koncept građanina. Nasuprot politološkim opisima, naši sudionici su građane razumjeli ponajviše kao geografski pojam, kao žitelje neke lokacije, dominantno države ili grada. Međutim, građane ne razumijevaju isključivo njihovim boravkom na određenoj lokaciji, već im pridaju i određene uloge. Postoje dvije skupine uloga koje se mogu podijeliti na pasivne i aktivne. Kada govorimo o pasivnosti građana, sudionici su istaknuli podređeni položaj građana u odnosu na političare i nositelje moći, odnosno ideju da je građanima određena uloga dodijeljena ili nametnuta, da oni nemaju aktivnu poziciju u društvu. **Dakle građani su poslušni, pa iako imaju određena prava, fokus je ipak na njihovim obvezama, a ističe se i važnost, tj. očekivanje da ekonomski pridonose obitelji i zajednici.**

- Zavisi koja uloga im se dodijeli
- Isto bi rekao da to nije samo ta uloga politička koju oni igraju kroz glasanje i demokraciju, nego uloge koje oni igraju u svojim životima, na poslu, svi imamo više tih amo reć uloga za društvo naše. Biramo li ih sami ili ih nam netko nameće? Nisam neki ljubitelj determinizma, ali neke uloge nam se ipak nameću Tipa? Pa politički faktor, moramo nešto napraviti, moramo glasat...
- Na primjer, moj djed. On mi pomaže isto sa školovanjem, financira i tako dalje. Isto tako je dugo vremena, mislim radio je cijeli život i stvorio je sve za svoju obitelj i porodicu, znači... Također se bavi poljoprivredom, isto i uzgojem životinja. Isto dobija potpore za to i tako dalje. Tako da bi reko da je on dobar primjer, po meni.

S druge strane, sudionici su naglašavali i aktivnu ulogu građana u obliku njihove participacije u političkim i društvenim odlukama. Iako se ta participacija pretežito razumijeva kroz izbornu proceduru, ipak se ističu i ostali oblici neformalne političke participacije, poput sudjelovanja u protestima. Zanimljiva tendencija jačeg isticanja djelovanja građana za dobrobit lokalne zajednice uočena je kod sudionika iz manjih sredina.

- Isto tako smatram i da se svaki dobar građanin treba uključiti u bilo kakve nekakve protestne skupove i manifestacije u skladu s onim što se zapravo odvija na građanskoj sceni.
- Pa inicijalna uloga je odabir vladavine, a druga stvar je mi, koliko znam, imamo pravo na protest. Sad je li organiziran ili neorganiziran je o tom potom. Ali mislim da mi svakako imamo aktivnu ulogu u svemu i čak mislim da je neprotestiranje u vezi određenih stvari aktivna uloga jer aktivno odlučuješ ne sudjelovat.
- Pa, dakle, stanovnici nekog naselja i oni imaju svoja prava za svoje mišljenje i glasanje i to je to.
- A opet se vežemo za izbore, definitivno. Biraš vlast koja želiš da te predstavlja, ljude koji će odlučivati o tim nekim bitnim stvarima za nas

Mediji i novinarstvo

U okviru pitanja o medijima i novinarstvu, odgovori naših sudionika pokazuju isti trend kao i odgovori o demokraciji. Naime, sudionici ističu kako su mediji, a pogotovo novinari, važni akteri u demokraciji. Štoviše, opisujući medije zapravo opisuju ideal istraživačkog novinarstva, smatrajući ih nadzornicima demokracije i političara. Naglašava se neovisnost i objektivnost medija i novinara kao izvora informacija za javnost, koja redovito nema vremena ni znanja da samostalno istražuje.

- Preko njih bi mi trebali objektivno dobivat informacije o događajima u svijetu
- Pa oni bi trebali zapravo bit čisto, ono, provideri informacija
- Teorijski njihova uloga je najvažnija u demokraciji jer je njihova uloga nezavisno razotkrivati određene stvari,
- Mislim da imaju, izvini, i ulogu za puno više obavijestiti, sad kad bolje razmislim, mislim da bi trebali prosvijetliti ljude malo o događajima unutar politike, sve što se dešava da mi ne znamo, niti bi mogli znat, nekoga tko će to ići proučavati i onda objaviti.

Mediji i novinarstvo u Hrvatskoj

S druge strane, sudionici su **uniformno kritični i nezadovoljni stanjem novinarstva i medija u Hrvatskoj. Ideal istraživačkog novinarstva u Hrvatskoj je podređen clickovima, podacima o čitanosti, neovisno o kvaliteti medijskoga teksta.** Štoviše, time se ne vode samo vlasnici medija i urednici, već i novinari. Ako nisu vođeni clickovima, novinare se percipira kao plaćenike, pa samim time i pristrane prema izvorima moći i financiranja, te se u svom poslu (auto)cenzuriraju.

- Pa cilj medija je, na primjer, da možda bude veća čitanost portala pa možda malo znaju i prena puhati određene stvari, dok je, na primjer, cilj istinskog novinarstva, ajmo reć, da prenesu stvari objektivno onakve kakve jesu bez obzira na čitanost ili...
- Ovako na prvu rekla bi da postoji dosta novinara koji se vode tim clickbaitovima i takvim stvarima i da zapravo pišu gluposti
- Pa vjerujem da su neke teme zabranjene i da je od neke strane možda plaćeno da se o tom ne priča. To jest, zato sam spomenula da postoje neke stvari o kojima se ne priča, a ove o kojima se priča može bit da su utjecale na to kako će iznijet te informacije
- Njihova uloga je unosit nemir u društvo, crna kronika se uvijek najbolje prodaje, i uvijek će ti članci bit najkomentiraniji i najotvaraniji, na kraju krajeva njima je taj financijski profit bitan i ne osuđujem ih zašto idu na to jer mi je jasno zašto idu na to

Informiranje

U vezi s temom medija i novinarstva, zanimalo nas je kako se naši sudionici informiraju i kakve su im medijske navike. U skladu s kvantitativnim podacima, najviše ističu društvene mreže i novinske portale kao svoje izvore informiranja. Međutim, dobili smo detaljniji uvid u njihove navike, koje upućuju da su naši sudionici pasivni primatelji informacija. Drugim riječima, oni ne traže aktivno medijske izvore, teme ili informacije, nego na njih „nalijeću“ kroz svoje profile na društvenim mrežama. To znači da algoritmi, koji kroje informacije do kojih dolaze korisnici društvenih mreža, imaju potencijalno puno važniju ulogu u selekciji vijesti nego što bismo možda mislili.

- A mediji, dnevnik, televizija, instagram, novine, ali ove na mobitelu. Koristiš li više društvene mreže ili klasične medije? Društvene mreže koje? Instagram, whatsapp, i tiktok u zadnje vrijeme. I to isto? Da, da. A reci mi koristiš li novinske portale? Da. Ideš li na chrome/firefox i direktno na portal, ili ih pratiš preko instagrama itd? Ne, preko facebooka, kad mi izađe neki članak koji me zanima onda uđen.
- Internet većinom. Znači malo scrollam po fejsu pa mi neki portal nešto izbaci, pa pročitam – ne pročitam, pa čujem nešto od prijatelja, pa se tu pokrenu neke priče o temama.

Također u skladu s postojećim podacima, naši sudionici vjeruju izrazito uskom krugu ljudi, obitelji i prijateljima kao izvorima informacija. Pritom su svjesni koje su osobe iz njihovoga kruga informirane i uključene u politiku i društvena zbivanja i njima najviše vjeruju. Zanimljivo, prema društvenim mrežama postoji ambivalentan odnos. **Sudionici su s jedne strane kritični i nepovjerljivi prema sadržajima na društvenim mrežama te ističu manjak kontrole korisnika i veći fokus društvenih mreža na marketing, a manji na informiranje javnosti. S druge strane, generacijski su povezani s individualiziranim i osobnijim odnosom prema izvorima podataka (npr. poznatim prijateljima ili influencerima), što čini društvene mreže prirodijim načinom dolaska do informacija o politici i društvu.**

- Nekak sam povezanija s tim, više me to zanima
- Instagram koristim, ali, da budem iskren, nije mi baš neki izvor informacija, više ono gledam neke nogometne sažetke, cure, ovo, ono... Ne sad da će mi to baš bit glavni izvor informacija. Opet, na Instagramu svako može objaviti svašta, Instagram je više možda neka marketinška platforma i samim medijima, nego...

Lažne vijesti

U nastavku na temu informiranja, zanimalo nas je kako naši sudionici razmišljaju o konceptu lažnih vijesti. Naime, dezinformacije i lažne vijesti postale su u posljednjem desetljeću izrazit problem informiranja, pogotovo putem interneta. Sudionici ih smatraju netočnim ili neistinitim informacijama, ali samo one koje su načinjene i/ili dijeljene s namjerom. Kao razlog stvaranja ili širenja lažnih vijesti, sudionici su istaknuli ekonomsku dobit i tzv. ideološku dobit, odnosno propagandu.

- Fake news-lažna informacija koja tu samo postoji da privuče što više gledanosti, što više klikova
- Mislim iz dva razloga; prvi je clickbaitovi i to, drugi je subjektivno mišljenje novinara, meni je super sarkastičan onaj Bujanec jel, ja volim njega čitat samo da, ista stvar, nahuškat će na nešto, provokacije. Tako da dvije stvari; subjektivnost gdje se možda krše njegovi svjetonazori i to, a drugo je ovo.

- Sve vijesti koje, naravno, nisu istinite, koje služe malo da zavaraju populaciju da bi se ili gurala neka politička ideologija ili da bi se, znači nekake stvari prikrije, da bi se malo zamazale oči u biti.

Naši sudionici smatraju da su lažne vijesti izrazito velik problem društva i to ponajviše građana koji nemaju iskustva s internetom ili nemaju dovoljan kritički odmak od njega; kao najugroženije skupine istaknuli su djecu i starije osobe. Osobno smatraju da su jako izloženi lažnim vijestima, i dok dio njih smatra da mogu dobro identificirati što su lažne vijesti, a što ne, dio sudionika je zabrinut za nemogućnost točnog razlikovanja.

- Da, to mi pol života oduzima doslovno. Ono fake news na sve strane, ti sve moraš propitkivat jel točno nije točno
- Pa ne znam kako prepoznat, iskreno. To bih i ja htjela znat jer je vjerojatno većina vijesti koje čitam fake news, a nisam ni svjesna da su fake news.

Hrvatsko društvo

U posljednjem bloku pitanja zanimalo nas je kako naši sudionici vide hrvatsko društvo te kako doživljavaju mlade u Hrvatskoj. Podijeljenost je nešto što prepoznaju u Hrvatskoj ponajviše po ideološkim dimenzijama lijevo-desno ili liberalno-konzervativno. Međutim, **istaknuli su i podijeljenost po ekonomskoj osnovi, odnosno uviđaju da su socioekonomske razlike u Hrvatskoj jednako važne za život građana kao i duboko ukorijenjene ideološke pozicije.** Pozitivnim instancama društvenog zajedništva smatraju nogometnu euforiju, dakle nacionalno nabijene događaje, ili prirodne katastrofe poput potresa ili poplava.

- Definitivno, i stalno se to provodi kroz medije, svugdje, uvijek će netko reći konzervativno, liberalno, ljevica, desnica, uvijek su nekakve podjele, i to je malo iritantno. Podijeljeni smo, zapravo, tako. Gledamo politički, gledamo sociodemografski, ne znam, to živiš u urbanoj ili ruralnoj sredini, dal si, onak, u Lici na nekom brdu znači ti nemaš ništa ponuđeno, maltene za živjet i naravno da se ti moraš odmaknit od svog rođenja ili nečeg svog poznatog da bi dobio nešto u životu, posao, stambeno pitanje riješeno i to. Isto i ovo, ne znam jesam to rekla, kak se zove, siromaštvo. Tko je na granici siromaštva, opet posao i to, mislim da je dosta to podijeljeno.
- Jedino kad mi nismo podijeljeni što je, onak, kad je nogomet, doslovno.
- Hmm, pa, jako smo ujedinjeni kad nam se dogodi neka katastrofa, neka nesreća, nešto loše.

Mladi u Hrvatskoj

Kada je riječ o mladima u Hrvatskoj, važno je istaknuti nekoliko zanimljivih stvari. Kao prvo, kada naši sudionici iskazuju **optimizam, on se uvijek odnosi na mlade** u Hrvatskoj koje vide kao aktivne nositelje društvenih promjena (ponajviše od lokalnih prema višim razinama). Tek se u manjoj mjeri optimizam temelji na važnosti članstva u Europskoj uniji za budućnost te kakvom-takvom ekonomskom napretku u proteklih dvaju desetljeća. **No, mlade se percipira kao jako heterogenu skupinu, raznoliku onoliko koliko je i hrvatsko društvo. Karakteristikom svih mladih smatra se njihova opća apatija te isključenost iz politike i javne sfere.**

- Optimistična, mislim da su mladi, sad pogotovo jedna od, mislim mladi, nova snaga, mislim da su se sad tek mladi ono probudili i rekli ono okej, imamo prava koja zaslužujemo i mi se moramo boriti za njih
- Rekla bi optimistična, ali... Nema ali, bit ću optimistična. Bolje da budem optimistična. Nemam potrebe bit pesimistična kad gledam mlađu generaciju, pogotovo, barem što sam ja upoznala, izrazito inteligentni, sposobni. I sad, ako će oni bit optimistični, onda ću bit i ja optimistična.
- Mladi u Hrvatskoj, to je kao i cijela država, cijeli sustav, jako šaroliko područje. Znači nije sve generalizirano da ima samo jedna vrsta mladih i tako vrijedi za starije osobe.
- Nisu nikako zainteresirani za politiku, to je baš nula. Želi ih se potaknut kao na neku, da oni promijene svijet, kao da ti mladi baš ono... Al' to ne uspijeva
- U globalu mislim da velika većina mladih žive svoj zatvoreni svijet, studiraju, rade, šta već rade, to ih zanima, zabavljaju se, putuju i to je to. Ne znaju, nemaju pojma, ne znaju ništa o gospodarstvu, znaju tko je premijer tko predsjednik eventualno, eto to je to otprilike

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Ovo istraživanje imalo je za cilj ispitati kako mladi razumijevaju i doživljavaju demokraciju, medije i društvo u kojemu žive. Iako se istraživanje temelji na manjem broju sudionika, rezultati su načelno u skladu s postojećim kvantitativnim istraživanjima na većim uzorcima. U tom smislu dio rezultata nas nije iznenadio – mladi koji su sudjelovali u ovom istraživanju su uniformno nezadovoljni stanjem demokracije u Hrvatskoj, nezadovoljni su medijima i informacijskim okruženjem, poprilično su nepovjerljivi prema društvenim mrežama i smatraju da su mladi apatični. Ipak, dobili smo dublji i nijansiraniji uvid onkraj tih stavova i percepcija mladih.

Kao prvo, naši sudionici načelno podržavaju ideju i ideal demokracije, no taj koncept usko razumiju, pretežito kroz izborni proces. Tako i koncept građanstva vežu najviše uz sudjelovanje u političkom odlučivanju, što se pak veže uz izlazak na izbore. Drugo, iako su nezadovoljni medijskim i informacijskim okruženjem, naši sudionici razumiju i podržavaju idealtipsku poziciju medija i novinarstva u društvu. Štoviše, novinarstvo u svojim opisima izjednačavaju s istraživačkim novinarstvom. Treće, dok s jedne strane nisu zadovoljni stanjem demokracije u Hrvatskoj, sudionici su optimistični zbog uloge i snage mladih u hrvatskom društvu. Kako bi došlo do željenih pozitivnih promjena, istaknuli su da je potrebno raditi na dokidanju apatije i isključenosti mladih iz društvenih problema.

Kao dio projekta, preliminarni rezultati istraživanja predstavljeni su na panelu **Mladi, mediji i demokracija** u organizaciji Centra Miko Tripalo i Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske, koji se održao u sklopu konferencije Hrvatskoga debatnog društva „Od učionice do zajednice“, održane uz potporu Fonda za aktivno građanstvo u Hrvatskoj. Jedna od panelistica bila je i nizozemska stručnjakinja koja je podijelila s nama nizozemsku perspektivu i predstavila neke od primjera kako se ta pitanja adresiraju u Nizozemskoj. Ostali sudionici panela bili su predstavnici organizacija civilnog društva koje se bave mladima, novinari, znanstvenici i mladi koji su sudjelovali u istraživanju. Sudionici panela raspravili su predstavljene rezultate i dali svoje prijedloge o tome kako ojačati ulogu mladih u budućnosti demokracije i potaknuti ih da budu proaktivni i kritični u svojem odnosu s medijima. Osobito su naglasili važnost (građanskog) odgoja i obrazovanja i činjenicu da nema dovoljno prostora za sudjelovanje mladih u društvu te da njihove teme i interesi nisu dovoljno prisutni u javnom prostoru. Neki od sudionika istaknuli su odgovornost obrazovnih institucija, medija i organizacija civilnog društva u osposobljavanju mladih i davanju alata za utjecajnu participaciju.

U skladu s time, iz uvida ovog istraživanja i projekta proizašla su tri prijedloga:

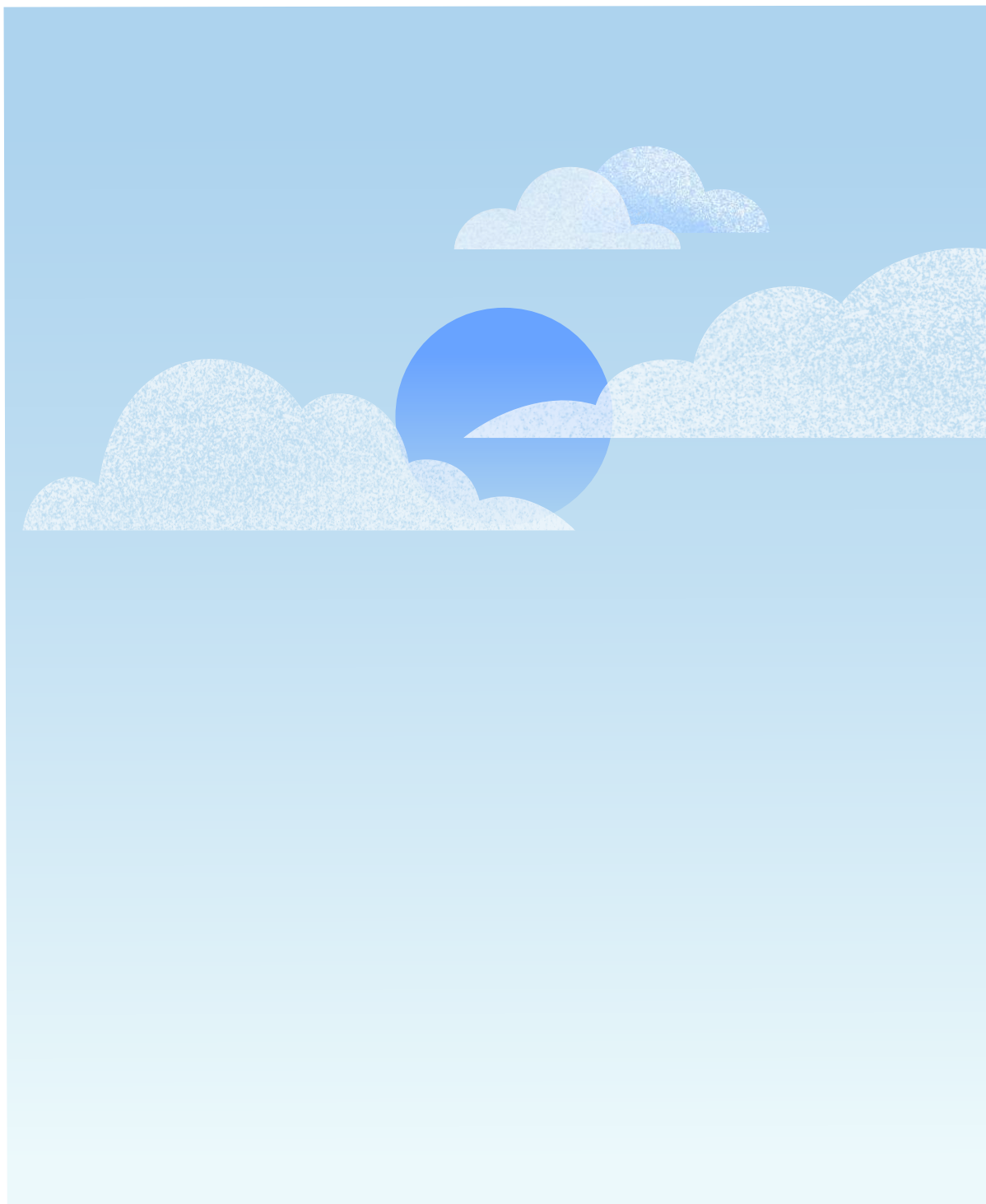
1. Potrebno je **ojačati programe građanskog odgoja i obrazovanja u okviru obveznih školskih kurikuluma**. Naime, građanski odgoj i obrazovanje nudi učenicima srednjih (i osnovnih) škola i teorijska znanja i praktične vještine po pitanju građanskih kompetencija. Na taj način bismo ojačali šire i dublje razumijevanje ideje demokracije povrh njezinog izjednačavanja isključivo s izbornom procedurom. Time bi se u okviru obveznog obrazovanja učenici imali priliku upoznati s raznolikim modelima i aspektima demokracije i demokratskih procedura, poput neformalne participacije, ljudskih prava, građanskih sloboda, jednakosti itd. Osim znanja, program građanskog odgoja i obrazovanja bi kroz participativne oblike nastave mogao uključiti učenike u lokalnu zajednicu te ih osnažiti i ohrabriti za aktivno djelovanje u zajednici i u budućnosti¹⁶.

Učenici bi stoga osvijestili činjenicu da građani u demokraciji imaju aktivnu ulogu i izvan izborne procedure. Na taj bi način program građanskog odgoja i obrazovanja jačao političku samoefikasnost učenika, koja se odnosi na stav prema tome u kojoj mjeri naše vlastito djelovanje može utjecati na društveno-političke promjene. **Jačanjem političke samoefikasnosti** učenika, posljedično jačamo i njihov optimizam oko društveno-političkih promjena. Naime, iako su naši sudionici iskazali visoke razine optimizma oko budućnosti, ona je bila usmjerena na druge mlade, ponajviše one mlađe od njih. Ne vide sebe kao nositelje promjena niti aktivne dionike u društvu, što znači da nemaju visoke razine političke samoefikasnosti.

2. Osim formalnog obrazovanja, politička samoefikasnost i građanske kompetencije mogu se jačati **promoviranjem aktivnoga građanstva na lokalnoj razini**. Sudionici u istraživanju isticali su važnost djelovanja građana za dobrobit lokalne zajednice, a to je ujedno i razina na kojoj građani u najvećoj mjeri mogu osjetiti efekte svojega djelovanja; primjerice, građanskom inicijativom za popravak lokalnog parka. Promoviranje aktivnoga građanstva mogu obavljati jedinice lokalne samouprave i nevladine organizacije. Primjerice, jedinice mogu unijeti programe participativnog odlučivanja ili budžetiranja te šire procese konzultiranja građana o pitanjima koja su važna za lokalnu zajednicu. Nevladine organizacije, pak, mogu osim obrazovnih programa pružiti platforme i pomoć građanima koji se žele društveno aktivirati, ali ne znaju kako.
3. Posljednje, ali ne najmanje važno, rezultati istraživanja upućuju na važnost i potrebu **programa medijske pismenosti**. Naime, iako su sudionici isticali načelnu pozitivnu ulogu medija i novinarstva u demokraciji i društvu, preveliku težinu su pridavali ideji objektivnosti medija. Kao prvo, nije u potpunosti jasno što smatraju pod terminom objektivnosti, a drugo, iluzija jest da mediji mogu biti puki prenositelji informacija. Naravno, to ne umanjuje potrebu novinara da se u svom poslu vode i principima struke i etičkim normama. Pitanje objektivnosti i subjektivnosti medija je izrazito kompleksno i upravo zato je potrebno da se ta tema obrađuje kroz programe medijske pismenosti, gdje bi se ovakve nijanse mogle obraditi i osvijestiti, i to kroz obvezno obrazovanje. Uz teme i rasprave o ulozi medija i njihovoj (ne)objektivnosti, rezultati ukazuju da bi programi medijske pismenosti trebali uključiti i teme online medija i društvenih mreža, načina njihovog financiranja i funkcioniranja, kao i lažne vijesti, ali i uloge algoritama u selekciji informacija kojima smo izloženi na društvenim mrežama.

¹⁶Jedan od primjera je i predmet Škola i zajednica - <https://sz.uniri.hr/vijesti/pogledajte-siz-nastavni-predmet-skola-i-zajednica/>

Osim teorijskih znanja, potrebno je da programi medijske pismenosti imaju i praktični dio, poput razvoja vještina za prepoznavanje lažnih vijesti, načina traženja kvalitetnih i provjerenih informacija na internetu itd. Važno je da u proces izrade kurikuluma programa medijske pismenosti budu aktivno uključeni mediji, koji mogu ponuditi izrazito važan „pogled iznutra“ i ukazati na niz specifičnosti funkcioniranja modernih medija. Također, korisno bi bilo i dodatno otvoriti medije prema mladima i kreirati sa školama niz programa, poput dana posjeta mediji-ma, uključivanje mladih u kreiranje medijskog sadržaja i nagrađivanja najboljeg eseja ili videouratka o važnosti medija.

Literatura

- Baketa, Nikola, Bovan, Kosta i Matić Bojić, Jelena. Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj: istraživački izvještaj za 2021. godinu. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2021. https://www.idi.hr/wp-content/uploads/2021/07/Prirucnik_pp_2021.pdf.
- Bovan, Kosta i Baketa, Nikola. „Stabilnost i/ili promjene? Povjerenje u institucije u Hrvatskoj od 1999. do 2020.“ *Revija za sociologiju* 52, izd. 1 (06. svibanj 2022.): 31–60. <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.0315>.
- Čular, Goran i Šalaj, Berto. „Kritički građani ili nezadovoljni autokrati?: Potpora demokraciji u Hrvatskoj 1999–2018.“ *Anali Hrvatskog politološkog društva* 16, izd. 1 (30. prosinac 2019.): 7–26. <https://doi.org/10.20901/an.16.01>.
- Grbeša Zenzerović, Marijana i Nenadić, Iva. „Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje“. Zagreb: Agencija za elektroničke medije, 2022. https://www.aem.hr/wp-content/uploads/2022/09/Studija_dezinformacije_2-izdanje.pdf.
- Gvozdanović, Anja, Ilišin, Vlasta, Adamović, Mirjana, Potočnik, Dunja, Baketa, Nikola i Kovačić, Marko. „Youth study Croatia 2018/2019“. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2019. https://croatia.fes.de/fileadmin/user_upload/FES_JS_KROATIEN_EN_WEB.pdf.
- Held, David. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006.
- Ilišin, Vlasta i dr. „Vrijednosti mladih u Hrvatskoj“. *Politička misao*, izd. 03 (2011.): 82–122.
- Ilišin, Vlasta i Spajić-Vrkaš, Vedrana (ur.). *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2017. <https://www.bib.irb.hr/925535>.
- Kovačić, Marko i Horvat, Martina. *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja : GONG, 2016.
- Kovačić, Marko i Vrbat, Ivana. „'Znam da ništa ne znam': politička kompetencija i politička participacija među mladima u Zagrebu“. *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti* 7, izd. 1 (2014.): 56–76.
- Šalaj, Berto. „Socijalno povjerenje: Hrvatska 1995–2003.“ *Anali Hrvatskog politološkog društva* 2, izd. 1 (2005.): 35–56.